

САҢА ОЛ

№ 43 (11971) • Сэттинньи 8 күнэ, 2024 сыл, бээтинсэ • 12+

Бу
нүөмүргэ

Бэлиэ түгэн

Сомоҕолоһуу күнүн көрсө
кэрэхсэбиллээх быыстапка
тэрилиннэ/3

Маарыкчаан ыччаттара

Михаил Николаев - ыччакка
сырдык холобур/4

Дьыллар уонна дьоннор

Арыылаахтар киэн
туттуулар/5

Саҥа автосервис аһылынна

Урбаан. Быйыл социальной хантыраак өйөбүлүнэн
26 ыал бэйэ дьыалатын арынна/2

■ Автосервис үөрүүлээх аһыллыта. // ЛЮДМИЛА ГОРДХОВА ТҮҮЭРИИТЭ.

Чурапчыга күн-дьыл туруга

Сэттинньи
8 күнэ
БЭЭТИНСЭ

-19° -23°

Сэттинньи
9 күнэ
СУБУОТА

-13° -18°

Сэттинньи
10 күнэ
БАСКЫҤААННА

-13° -18°

Сэттинньи
11 күнэ
БЭНИДИЭННИК

-13° -19°

Сэттинньи
12 күнэ
ОПТУОРУНЬУК

-17° -24°

Сэттинньи
13 күнэ
СЭРЭДЭ

-19° -23°

Сэттинньи
14 күнэ
ЧЭППИЭР

-18° -23°

Тэттик

Төрөппүттэр уонна педагогтар аабылара ытылынна

Сэттинньи 1 күнүгэр Е.А.Борисов аатынан библиотэикэ-архыыпка «Боотур Уус сыдааннара» бырагыраама чэрчитинэн, улуустаагы үөрэх управлениетын уонна «Оҕо саас сирдьиттэрэ» хамсааһын тэрийиилэринэн улуус иһинэн аан бастакытын «Новая философия воспитания» диэн төрөппүттэр уонна педагогтар аабылара ытылынна.

Аабыллар үс сизексийэнэн ытылыннылар: «Пространство детских инициатив: ресурсы и технологии организации воспитательной деятельности», «Инфраструктура детства и воспитания в образовательной организации: ресурсы развития и партнерства», «Развитие ответственного родительства: содействие воспитательным ресурсам семьи». Эксперттэр барыта 73 кыттааччыттан (ол иһиттэн 62 педагог, 11 төрөппүт) 46 үлэни көрдүлэр-иһиттилэр.

Одьулуунтан «Саһарҕа» үгкүү бөлөҕө ситиһиилээхтик кытынна

Казань куоракка ытыллыбыт «Казань лучезарная» норуоттар икки ардыларынаагы куонкуруска Одьулуунтан «Саһарҕа» үгүс көлүөнэ үгкүү бөлөҕө ситиһиилээхтик кытынна.

Ол курдук, биир дойдулаахтарбыт «Түһүлгэ ыңгырыы» үгкүүлэринэн 1-кы истиэпэннээх, «Эгэй-сэгэй» үгкүүлэринэн 2-с истиэпэннээх лауреат аатын ылан дипломунан наһараадаланнылар уонна «Мир на ладони» пуонда грантовай куонкуруһугар кыттар сэртификэти туттулар.

Бу куонкуруска Алтайтан, Грузияттан, Тываттан уонна Арасыйыа үгүс куоратыттан уопсайа 160 нүөмэр кыттыбыт.

Сааһы билиммэт үгкүү кэрэ эйгэтигэр тапталгыт уонна умсулҕаннаах дьарыккыт уостубатын, нарыннык-намчытык хамсанан, өссө да Сахабыт сиригэр, Чурапчыгытын ааттата туруг диэн баҕа санаабытын тизэрдэбит.

Голболга Чурапчы хамаандата үгүс миэстэҕэ тигистэ

Сэттинньи 1 күнүгэр Амма улуунун Бөтүг нэһилиэгэр Адаптивнай спорт биир сүрүн сайдыбыт көрүнэр Голболга илин энгээр Кубога буолан ааста. Бу көһө сылдьар Кубок былларынгы кыайылаахтара, аммалар, үрдүк таһымга тэрийдилэр, онон күрэхтэһээчилэр бары астынан бардылар.

Күрэх уопсай түмүгүнэн Амма улууһа бастакы миэстэ буолла. Иккискэ Мэнэ Хангалас улууһа табыста. Үгүс бириистээх миэстэни Чурапчы хамаандата ылла. Ону тэнэ Чурапчы хамаандатыттан Дьулус Беляев (Сыланг нэһ.) «Бастыг кимээччи», Евдокия Протодяконова (Сыланг нэһ.) «Бастыг оонньооччу» анал ааттары ыллылар.

Эһиил илин энгээрдээҕи көһө сылдьар Кубок турнира Мэнэ Хангалас улууһугар ытыллара быһаарылына.

Күрэх түмүгүнэн өрөспүүбүлүкэтээҕи хамаанда сүүмэрдэнэн, муус устарга Арасыйыа чемпионатыгар кыттыаҕа.

Өрөспүүбүлүкэ сонуннара

Пилотнай быһыытынан саҥаламмыт көбүлээһин үчүгэй көрдөрүүлээх

Ил Дархан доруобуйа харыстабылын министиэриэ Лена Афанасьева өрөспүүбүлүкэтээҥи быраастар мобильнай биригээдэлэрин үлэтин туһунан отчуотун иһээн баран, бырайыагы салгыы сайыннаран, өссө элбэх киһини хабаргына көнгөтөргө соруудахтаата. Пилотнай быһыытынан саҥаламмыт көбүлээһин үчүгэй көрдөрүүлээҥи бэлиэтээтэ. Билигин бырайыак Арктика 13 улуунун тэнгэ, Өлүөхүмэ, Алдан, Ленскэй, Өймөкөөн, Уус Маайа улуустарын уустук суоллаах-иистээх сэлиэннэлэрин хабар. Атын уустук суоллаах-иистээх нэһилиэннэлээх пууннарын мэдиссиинэ көрүүтүнэн хабыы быланнаран. 2024 сылга быраастарга 25 710 киһи көрдөрдө, ол иһигэр ыстаадаларга табаһыттар. Итиэннэ көрсүһүүгэ 2025 сылтан саҕаланыхтаах «Уһун уонна көхтөөх олох» дьин саҥа национальнай бырайыак олоххо киириитин, итиэннэ саҥа эбийиэктэри, ол иһигэр модульнай, тутуу боппуруостарын көрдүлэр.

Сүөһү аһын бэлэмниир хампаанньа түмүктэрэ

Ил Дархан өрөспүүбүлүкэҥэ сүөһү аһын бэлэмниир хампаанньа түмүктэрин көрдө. Бырабытталыстыба бэрэссэдээтэлин солбуйааччы Сергей Местников уонна тыа хаһаайыстыбатын, ас-үөл бэлиитикэтин министиэриэ Артем Александров отчуоттаабыттарынан, быйыл 411 тыһ. тахса туонна от оттонно, былаан 95% туолла. Бу мантан 37 тыһ. туоннаны кытыы сирдэргэ оттообут мобильнай биригээдэлэр бэлэмнээтилэр. Былырыннгы 15 тыһ. туоннаттан тахса кур оту кытта холбоон 161 тыһ. сүөһүнү, 181 тыһ. сылгыны кыстатар уопсайа 427 тыһ. туонна от баар буолла. Итиэннэ 25,5 туонна сиилэс угулунна, 12,8 туонна сенаж бэлэмнэннэ. Амма, Мэнгэ Хаҥалас улуустарын хаһаайыстыбалара олохтоох туорахтан 2 тыһ. туоннаттан тахса комбикорму онгоруу былааннаахтар. Сылгы хаһаайыстыбаларыгар анаан 3 тыһ. туонна эбиэс зернофураж быһыытынан онгоһуллоҕа. Айсен Николаев көрдөрүү куһаҕана суоһун, суол турда даҕаны кэккэ улууска оту тизийини суһаллык хааччыйыы наадатын бэлиэтээтэ.

Байыаннай дьайыы кыттыылаахтарыгар көмөнү онгоруу тула кэпсэттилэр

Айсен Николаев «Аҕа дойдуну көмүскээччилэр» судаарыстыбаннай пуонда Саха сиригээҥи салаатын дириэктэрэ Алексей Александров кытта анал байыаннай дьайыы кыттыылаахтарыгар уонна кинилэр дьинэ кэргэттэригэр көмө онгоруу туһунан кэпсэттилэр. Саха сиригэр пуонда филиала тэриллээбиттэн 7,5 тыһ. киһиттэн уопсайа 30 тыһ. тахса боппуруос киирибит, бары хайысханан көмө онгоһуллар. Билигин өрөспүүбүлүкэҥэ байыастары уонна кинилэр дьинэ кэргэттэрин кытта 44 социальнай сүрүннээччи үлэтиир. Ол эрэри Арктика 12 улуунун хаба иликтэр. Онон Ил Дархан өрөспүүбүлүкэ бары оройуоннарын социальнай сүрүннээччилэринэн хааччыйарга ыйда. «Аҕа дойдуну көмүскээччилэр» информационнай тиһиги үлээҥи киллэрэр пилотнай бырайыакка Саха сирэ кыттар.

СӨ Ил Дарханын уонна Бырабытталыстыбатын пресс-сулууспата.

Саҥа автосервис аһылынна

Урбаан. Быйыл социальнай хантыраак өйөбүлүнэн 26 ыал бэйэ дьыалатын арынна.

Людмила ГОРОХОВА

Кэнники сылларга социальнай хантыраак үгүс тыа сириг дьонун баҕа санаатын толорон, бэйэ дьыалатын арыналларыгар, дьарыктаах буолан дохуот киллэри-нэллэригэр бигэ тирэх буолла.

2023 сылтан Ил Дархан Айсен Николаев соруудагынан быһаччы онгоруу таһаарыынан уонна кэтэх хаһаайыстыбанан дьарыктанааччыларга социальнай хантыраак суумата үрдээбитэ.

Быйыл улууспутугар социальнай хантыраакка 9 мөл. 48 тыһ. солк. көрүлүн, алын дохуоттаах 26 дьинэ кэргэн өйөбүлү ылан, бэйэ дьыалатын арыннылар. Кэтэх хаһаайыстыбанан дьарыктанааччыларга 5 мөл. 478 тыһ. солк. көрүлүн, 15 ыал туһанна. Бу сылтан үлэлээбэт, саҥа бизнсийэ тахсыбыт уонна доруобуйаларынан хааччактаах дьонно анал бырагыраама үлэлээн, 13 киһи хамыһыйаны аһан, 5 мөл. солк. кэрингэ суумаҕа хантыраак баттас-тылар. Бу туһунан социальнай харалта салайааччыта Лидия Тосукаева билиһиннэрдэ.

Сэтгүннь 3 күнүгэр, Чурапчы нэһилиэгэр социальнай хантыраак өйөбүлүнэн, «Аартык» дьин саҥа автосервис үөрүүлээх быһыы-га-майгыга аһылынна. Хаһаайын Станислав Барашков – Чурапчы төрүт олохтооҕо, элбэх оҕолоох дьин кэргэн аҕата. Кини бу иннинэ Чурапчы, Дьоккуускай, Владивосток хайысхаларынан таксиһынан үлэлээн кэлбитэ. 2019 сылтан, баҕа

санаатын толорон, автосервис ту-туллуохтаах оннун бэлэмнээн, маты-рыйаалын ылынан, Владивостоктан туттар малын-салын, оборудовани-етын тизийэн саҕалаабыта. Былы-рыын кулун тутарга социальнай хантыраак хамыһыйатыгар бы-райыагы көмүскээн, 350 тыһ. сол-куобайга хантыраак баттаспыта.

Үөрүүлээх дьаһалга саҥа уораҕай ичигэс, бигэ акылааттаах буоллун дьин Чурапчы улуунун бочуоттаах олохтооҕо, спорт бэтэрээнэ, ытык киһиби́т Семен Морфуннов алгыһы түһэрдэ.

Барашковтар дьин кэргэн үөрүүлээх күннэригэр улуус со-циальнай харалтатын сала-йааччыта Лидия Тосукаева, Чурапчы нэһилиэгин дьаһалтатын сүрүннүүр исписэлиһэ Мария Матвеева, «Мой бизнес» киин сэбиэдиссэйэ Ольга Монастырева уонна чугас дьонно-ро, аймахтара, доҕотторо кэлэн ыал-дьыттаатылар, истин эҕэрдэлэрин тизэртилэр.

«Чурапчыбыт киинигэр хас түөлбэ ахсын автосервис баар буолла. Бүгүн бу «Маарыкчаан» түөлбэҥэ киин, сырдык автосервис аһылынна. Станислав Владими-рович социальнай хантыраак ха-мыһыйатыгар хаста да киирэн, аккаас ылан, хаһыс да сырытын кэнниттэн бырайыага өйөнөн, хан-тыраак баттаспыта. Бу курдук туох-тан да иннибэккэ, иннигит дьини баран иһин, үгүс киһи астынар үчүгэй үлэлээх-хамнастаах улахан тэрилтэ буола улаатын», — дьин Лидия Тосукаева баҕа санаатын эттэ.

«Бүгүн биһиги нэһилиэкпи-

тигэр үөрүүлээх күн. Ол курдук, сэттэ түөлбөбиттэн биир улахан-нарыгар «Маарыкчаан» түөлбэҥэ «Аартык» дьин саҥа автосервис аһыллан бары үөрдүбүт. Билигин сайдыылаах үйэҥэ хас биридди киһи атах тардыстар, үлэтиир-хамсыыр тими́р көлөлөөх. Бу тизихиникэ-лэрбитин онгосторбутугар-көрүнэр-битигэр манньк тэрилтэлэр аһыллан үлэтииллэрэ олус наада-лаах, дьонно-сэргэҥэ туһалара үгүс. Эһиэхэ үлэтитигэр-хамнаскытыгар үрдүк ситиһиилэри, дьин кэргэнни-тигэр дьолу-соргуну баҕарабын», — дьин Мария Матвеева эттэ.

Барашковтар дьин кэргэн үөрүүлэрин үлэстэн, кэлбит ыал-дьыттары минньигэс аһынан-үөлүнэн күндүлээтилэр.

«Бүгүн биһиги баҕа санаабыт туолан автосервиспит аһылын-на. Үс буюускаах, тизихиникэни көтөҕөр оборудованиелаах, дьаа-малаах. Кэлэн массыынабытын ди-агностикалатан өрөмүөннэтин», — дьин Станислав Владимирович ыгырар. Автосервис Аартык уулус-са 17 аадырыһыгар үлэтиир. Баҕа са-наата туоларыгар төһүү күүс буолбут судаарыстыба көмөтүгэр — социаль-най хантыраагы туһанан махтала улаханан этэр.

Саҥа автосервис үлэтэ таһаарыы-лаах, үгүс махталлаах килийиз-нэрдээх буоллун. Ити курдук, соци-альнай хантыраак тыа сириг дьонно баҕа санааларын толороллоругар, бэйэ дьыалатын арыналларыгар, кэтэх хаһаайыстыбаларын сайын-наралларыгар улахан өйөбүл-көмө буолар.

Үөрэх. Чурапчытааҕы аграрнай-техническэй колледж автооскуолата аһылынна

Елена МАКАРИНСКАЯ

Чурапчы улуунун олохтоохто-ро бу сылларга бэйэбитигэр ав-тооскуола суоһунан, суоппарга үөрэнэр, быраабы ылар кыахта-ра суох буолан харгыстары көр-сүбүттэрэ. Онон бүгүн олохто-охтор өссө биир баҕа санаалара олоххо киирдэ.

Автооскуола аһыллытыгын сиз-рэ-туома Тракторная, 1 нүөмэригэр баар автодромга буолла. Үөрүүлээх быһыыга-майгыга колледж ди-риэктэрэ Василий Гуляев, улуус баһылыга Степан Саргыдаев, Чу-рапчытааҕы Ис Дьыала отделын начаалынньыга Иннокентий Сви-нобоев уонна Чурапчы нэһилиэгин баһылыгын солбуйааччы Уйгулан Туласынов эҕэрдэ тылларын эт-тилэр, аалай кыһыл лиэнтэни быс-тылар.

«Автооскуолабыт сылга 150 кур-саны бэлэмнэбэ. «А» категорияҕа 60-ну, уоннааҕыта механика уонна автомат массыыналарга. Матас-сыкылга 16 сааһын туолбут оҕо

✎ Полиция начаалынньыга Иннокентий Свинобоев көнгүл докумуонун тут-тарда. //ААПТАР ТҮӨРҮӨТӨ.

үөрэниэн сөп, оттон «В» категори-яҕа 18-тарын туолбуттар. Үөрэҥи кэлэр нэдиэлэттэн саҕалыыбыт. Сыанабыт Дьоккуускай сыанатыттан удамыр. Үөрэтэргэ преподавател-лэр, массыыналар, автодром барыта бэлэм», — дьин Василий Васильевич билиһиннэрэр.

Чурапчытааҕы Ис Дьыала от-делын начаалынньыга Инно-кентий Свинобоев: «Бу күннэргэ өрөспүүбүлүкэтээҥи ГАИ көнгүлэ

кэллэҥинэ, быраапка тутан саҕа-лыахпыт. Отделбытыгар «А» уонна «В» категорияны туттарар теория кылааһа бэлэм, оттон практиканы бу автодромга кэлэн туттарыахта-ра», — дьин иһитиннэрэр.

Санатан эттэххэ, автооскуола олоххо киириитигэр улуус дьаһал-тата, колледж уонна Ис Дьыала отдела икки сүл устата элбэх үлэни ыттылар. Түбүктээх үлэ — түмүк-тээх!

Олохтоох бэйэни салайыныы Сэбиэтин мунньаҕа буолла

Улууска — бу күннэргэ. Мунньахха сокуонҕа саҥа киириэхтээх уларыыйылар тустарынан кэпсэтиллэр.

Елена МАКАРИНСКАЯ

Мунньаҕы улуус баһылыга Степан Саргыдаев, документаар Сэбиэттэрин бэрэссэдээтэля Яков Оконешников сүрүннэтиллэр.

“Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации” Федеральной сокуонҕа киириэхтээх уларыыйыларга нэһиликтэр дьаһалтала хайдах бэлэмниэхтээхтэрин, туох үлэни-хамнаһы ыытыахтарын кэпсэтиллэр.

Баһылык 1-кы солбуйааччыта Егор Сивцев улуус сайдыытын стратегиятын сэргэхсүтэн биэриил үлэлэрин, дьаһалта быраап отделын начаалынньыга Ньургуйаана Бушкова нэһиликтэр уларыый-

быт ааттарын сурукка-бичиккэ киллэриигэ туох үлэни ыытыахтарын кэпсэтиллэр. Уп салалтатын начаалынньыга Таисия Брызгаева учредительнай докумуннарга уларыыйылар киллэрэргэ иһитинэриилэри биэрэн иһэр ирдэнэрин эттэ. Туспа боппуруос быһыытынан нэһиликтэр территорияларыгар сытар сирдэр кыраныссаларын Биир кэлим судаарыстыбаннай хамсаабат бай-дуол реестригэр киллэриитүрдэ.

Олохтоох инициативалары өйүүр агенствоттан Саргылана Старостина нэһиликтэр социальнай-экономической сайдыыларын туһугар бииргэ үлэлэһэллэригэр ыгырда. Спорт салалтатын начаалынньыга Дьулустан Егоров “Манчаары оонньууларыгар” бэ-

■ Таисия Брызгаева дьаһалтаар түһэриитэ.

лэмнэнии хайдах баран иһэрин сырдатта. Баһылыктары биирдii көрүнгүнэн эппиэтинэстээхтэринэн анаатылар.

Нэһиликтэр баһылыктара хас биирдii боппуруоска тустаах хоруйу ыллылар.

Сэргэх дьаһал. Сомоҕолоһуу күнүн көрсө кэрэхсэбиллээх быыстапка тэрилиннэ

Анна ЗАХАРОВА

Норуот сомоҕолоһуутун күнүн көрсө, А.А. Саввин аатынан история уонна этнография түмэлгэр “Аан дойду кэллиэксийэтэ” диэн ааттаах быыстапка тэрилиннэ.

Манна “Маарыкчаан” коллекционердар түмсүүлэриттэн 9 киһи уонна Анна Корякина салайар Мэнэ Хангалас Тумулуттан “Алыптаах” түмсүү кэлэн кытыннылар. Тэрээһин үөрүүлээх аһыллыытыгар Сомоҕолоһуу күнүн историятын сырдатар видеоролик көрдөрүлүннэ. Мусуой салайааччыта Афанасий Захаров мустубут дьону эбэрдэлэтэ, хапытаалынай өрөмүөн кэнниттэн саҥалы тыыннанан үлэҕэ киирбит мусуойга бу биир бастагы улахан тэрээһин буоларын эттэ. Мантан ыла, биирдiiлээн коллекционердар үлэлэрин сырдатар быыстапканы тэрийэн, дьон-сэргэ киэн көрүүтүгэр таһааран иһэр былааннаахтарын билиһиннэрдэ. “Кэллиэксийэ — история кырадаһына. Хас биирдii мал ааспыт кэми сэхэргиир, ааспыт кэмнэ эргитэр, ааспыт сана тар дириг суолталаах. Онон ураты дьарыктаах дьоммут, эһиги үлэбит история көрөһитэ буолан дьону-сэргэни умсугута турдун, историяны үйэтитэр үлэбит иһин махтанабыт”, — диэн эбэрдэ тылыгар бэлиэтээтэ.

Улуустааҕы “Маарыкчаан” коллекционердар түмсүүлэрин тэрийбит уонна салайыт СӨ ОДьКХ Бочуоттаах бэтэрээнэ Иван Попов Комсомол тиэмэтигэр муспут значоктара, анал бэлиэлэрэ дьон болдомтотун тарта: “Мин бу көрүнгүнэн 1969

■ Быыстапка түгэнэ. дьаһалтаар түһэриитэ.

■ Надежда Монастырева коллекционер. дьаһалтаар түһэриитэ.

сылтан дьарыктанабын. Бүгүн Комсомолга аналлаах үлэбин аҕаллым. Манна Комсомол үбүлүүдээх сылларынан наардаммыт уонна араас бэлиэтэрээһиннэригэр, сийиэстэригэр анаан оҥоһуллубут значоктар бааллар. Сыл аайы улуус,

өрсүүбүлүкэ таһымнаах быыстапкаларга ситиһиилээхтик кыттан анал ааттарга тиксэбин. Быйыл “Кэллиэксийэни сайыннарыыга үтүөлэрин иһин” диэн өрсүүбүлүкэттэн үрүн көмүс бэлиэни туттум. Итини тэнгэ Саха сирин туһунан 3 тыһ. тахса значоктаахпын, барыта тиэмэнэн тиһиллэ сылдьар. Ону таһынан спорду сыр-

датар кинигэлэри, пионерияҕа аналлаах значоктары мунньабын”, — диэн үлэтин, дьарыгын сырдатта.

Оттон Надежда Монастырева линиэкэлэри мунньуунан дьарыктанар эбит: “Бастаан уолум мунньан саҥалаабыта. Ону кэлин бэйэм умсугуйан, салгыы дьарыктана, сайыннара сылдьабын. Манна араас кэмнээҕи линиэкэлэр барыта бааллар. Тутууга туттуллартан саҥалаан, кыра оҕолорго аналлаах линиэкэлэр тийиэ. Саамай былдьыгы логарифмической линиэкэни ааттыбын. Билэр дьоммут, аймактарыт бу дьарыкпытын билэр буолан, ханна эмэ бардактарына, кэһиилэрин аҕалаллар, сороҕор дьону кытта атастаһабыт. Билигин кэллиэксийэбитин 200-тэн таһаардыбыт”.

Бу быыстапкаҕа кустук сэтгэ өнгүн дьэргэлгэнэ оонньуур кэрэтик симэммит эгэлгэ бэйэлээх куукулалар киһи болдомтотун тардаллар. Бу — Розалия Пономарева мунньубут кэллиэксийэлэрэ. Кини быыстапкаҕа 60-тан тахса араас омок куукулаларын көрдөрүүгэ уурда: “Куукулалары мунньуунан дьарыктаммытым 10-тан тахса сыл буолла. Аан бастагы польскай куукулалары Евротурга сылдьан аҕалбытым. Онтон ыла билэр дьонум, үөрэнээччилэрим, дьүөгэлэрим ханна эмэ бардактарына, куруутун сакаастыбын. Саха куукулаларын, дьахтардаах эр киһини, Акулина Лукинаттан атыласпытым. Кини анал гиипсэнэн, туойунан нарылаан оҥорбут. Маны таһынан өссө аан дойду норуоттарын төбөҕө кэтэр таҥастарын, бэргэлэлэрин мунньуунан дьарыктанан эрэбин. Билигин

кэллиэксийэм 10-ча устуука буолла”.

Улуустааҕы “Маарыкчаан” коллекционердар түмсүүлэрин салайааччытын Надежда Захарованы көрсөн кэпсэтиим. Кини эмиэ бу эйгэҕэ утумнаахтык ылсан дьарыктанар. Бүгүнгү быыстапкаҕа истиэнэҕэ ыйанар сувенир тэриэлкэлэри аҕалбыт: “Түмсүүбүтүгэр 20-чэ чилиэннээхпит. Тумус туттар киһибит Иван Николаевич бу түмсүүнү тэрийбитэ. Кини бу быыстапкаҕа кытта кэллэ. Кинини сэргэ Анастасия Дьячковская натуральной таастарынан тиһиллибит оҕуруолары, Дария Федорова кэмбизер мааркаларын, Надежда Монастырева линиэкэлэри, Антонина Георгиевна саха сирин значоктарын аҕалан бу быыстапкаҕа кытта сылдьаллар. Мин Сомоҕолоһуу күнүгэр сөп түбэһиннэрэн, араас судаарыстыба сувенир тэриэлкэлэрин аҕаллым. Бу кэллиэксийэм таһынан спорт тиэмэтигэр аналлаах кинигэлэри, урукку харыйа оонньуурдарын мунньуунан дьарыктанабын. Түмэлбит улахан өрөмүөнү ааһан, саҥалы тыыннанан, үлэлииргэ-хамсыырга олус үчүгэй усулуобуйа тэрилиннэ. Мантан ыла, улууспут коллекционердарын быыстапкатын Афанасий Афанасьевичтыын сөҕөнөн тэрийэр баҕалаахпыт”.

Кэллиэксийэлээһин — ураты умсулбан. Онон манньк көрүнгүнэн дьарыктанар дьоммутугар история быһыын сэгэтэр, урукку кэми билигинилин ситимниир утумнаах үлэлэригэр ситиһиилэри баҕарыабыт. Маныаха туһуламмыт араас хабааннаах быыстапкалар тэриллэн, дьон-сэргэ болдомтотун тарда турдуннар.

Михаил Николаев - ыччакка сырдык холобур

Маарыкчаан ыччаттара. Хангаласка түөрт күннээх өрөспүүбүлүкэтээби Николаев форума ытылынна.

Марфа ПЕТРОВА

Алтынны 31 - сэтгэний 3 күн-нэригэр СӨ бастакы Бэрэ-сидьинэ Михаил Николаев сырдык кэриэнигэр анамыт II Николаев форумугар Чурапчы улууттан түөрт ыччат кыттан кэллэбит.

Форум Михаил Ефимович төрөөбүт дойдутугар – Хангалас улуунун Өктөм нэһилиэгэр үрдүк таһымнаахтык ытылынна. Быйылгы форум билигин кэмгэ хаһаангытааһар да суолталаах «Патриотизм и просвещение» тизмэтигэр ананна. Ол курдук, сүрүн сыалынан ыччат ортотугар төрүт сыаннастары бөһөргөтүү уонна гражданскай эппизтинэни сайыннары буолла.

Бу дьаһалга 24 улуустан уонна куораттан 100 кэрингэ эдэр исписэлиис араас эйгэттэн түмүстэ. Кыттааччылар Дьокуускайга СӨ Ил Түмэн аппаратагыттан мустан, биэр улахан оптуобуһунан айаннаан, Өктөмгө тийбиппит. Бастаан ытыктыыр киһибит Михаил Ефимович көмүс уңуоһар сылдьан, кини сырдык аатыгар сүгүрүйэн, кэриэстээн, сибэкки дьөрбөтүн уурдубут. Михаил Ефимович Саха сирин салайар кэмигэр олохтообут, тэрийбит хайысхаларыгар хас биирдии киһи үөрэнэн, үлэлээн кэллэхпит. Кэнчээри ыччат толору билиини ыларыгар төрөөбүт, үөрэммит Өктөмүгэр уһуйаан, оскуола, эбии үөрэхтээһин, үрдүк үөрэх филиалын тэрийэн хаалларбыт. Ону таһынан бу нэһилиэккэ «Николаев-Центр» бибилэтиэкэ-архыып биэр сүрүн миэстэни ылар. Манна форум түөрт былаһаакката «Финансовая грамотность», «Правовая грамотность», «Культурная грамотность», «Медиаграмотность» тэриллэн үлэлээтэ. Ол иннинэ бибилэтиэкэр Мария Барахова икки этээһинэн киэнкуон сырдык саалалар устун экскурсияны тэрийдэ. Бибилэтиэкэ-архыыпка Михаил Ефимовичтан хаалбыт сувенирдар, мас, мамонт уңуоһунан онгоһуктар, киниэхэ бэлэхтэһибит кинигэлэрэ, ону сэргэ бэйэтэ туттубут мала-сала хараллан сыталлар. Кини аныгы ирдэбилгэ эппиэттиир эдэр дьон кэлэн үлэлииллэригэр, атын регионнары, улуустары кытта сибээстэһэллэригэр анаан сөптөөх усулуобуйа тэриллибит.

«Экскурсияга Сахабыт сирин сайдытыгар сүнгэн кылааттарын киллэрбит салайааччылар олохторун дьаһахтарын, үлэлэрин билиһиннэрдим. Ыччаттар сэргээн иһиттилэр, Саха норуотун историятын, төрдүн-уһун билиэхтэрин-көрүөхтэрин баҕаралара кирибит ыйытылартан көстөр. Михаил

Ефимович норуотун туһугар бары хайысхаларга ыппыт үлэлэрин истэн сөхтүлэр. Биһиги архыып-библэтиэкэ-бигигэр өрөспүүбүлүкэтээби, улуустаагы, бүтүн Араассыйа-таагы дьаһаллар, онлайн лексийэлэр үгүстүк ытыллаллар. Онон бу кырдык да кини дьэн аатырбыта сөптөөх», - дьэн библэтиэкэр санаатын үлэлэһиннэ.

Уйгулаан Туласынов, кыттааччы:

●●● Архыып-библэтиэкэҕэ сылдьан элбэҕи биллим. Саха сирэ түн былыргыттан бүтүгүнү күнгэ дьэри сайдытын, П.А. Ойуунускай, М.К. Аммосов суолларын салжаан үөрэҕири, духуобунай сайдыы уонна Саха киһитэ Саха буолан сандаарарыгар Михаил Ефимович сүнгэн үлэтин, кини үрдүк эппизтинэһэ, модун санаата уонна мындыр өйө биэр сиргэ тиһиликтэнэн турарын хас биирдии сахабын дэммит киһи биирдэ эмэ кэлэн көрүүн, сылдьыан, үөрэтээн наада дии санаатым.

«Нулевой» күн кэлбит ыччаты түмэр сыалтан, хамаандаҕа үлэлииргэ үөрэтэн хамаанданан оонньууларынан түмүктэннэ. Бастакы күн боксаҕа Араассыйа чөмпүйүөнэ Василий Егоров сарсыардаангы эрчиллииттэн саҕаланна. Онтон форум сүрүн бырагыраамата – сырдатар бырайыактары суруйуу сатабылларыгар анал үөрэхтэр ытылыннылар. Ол курдук, үс күн устата Саха сиригэр биллэр спикердэр кэлэн кытыннылар.

Мин суруналыыс буоларым быһыытынан, билибин хангатаары, «Медиаграмотность» хайысхатын талбытым. Библэтиэкэ-архыып салайааччыта, уопуттаах араатар Юрий Семенов элбэх дьон иннигэр тыл этэртэн толлубат буолуу кистэлэнэнигэр, истээччи болжототун тардарга үөрэттэ. ЯСИА сүрүн эрдээктэрэ Андрей Никифоров, Дьокуускайдаагы информационнай технология Киинин дириэктэрин солбуйааччы Любовь Сыроватская үлэлэрин сүннүнэн, сонуну социальнай ситимнэр көмөлөрүнэн киэнник тарҕаты, ааҕааччы болжототун тарды туһунан билиилэрин, тус уопуттарын үлэһиннилэр. «Медиаграмотность» хайысхатын куратора, «Саха» НКХ интэринизтинэн биэри сулуспаатын салайааччыта, ыччат парламенын бэрэссэдээтэлэ Антон Васильев медиабырайыагы суруйарга үөрэттэ. Салгыы билибитин чингэтэн, эрдэттэн үлэриллибит хамаандабытын кытта бырайыактары суруйан, уопсайа 15 хамаанда уопуттаах эспердэр иннилэригэр көмүскээбит.

● «Медиаграмотность» хайысхатын кыттааччылары. Форум дириэктэрин түөһриилэрэ.

● Наҕарааданы туттары. Форум дириэктэрин түөһриилэрэ.

Наталья Харабынова, кыттааччы:

●●● Биһиги хамаандабытыгар төрдүө этибит. Бары араас араас улуустан, эйгэттэн сылдьабыт. Ол иһин сүрүн интэриэспит эмиз атын-атын буолан, бырайыакпыт идэйдэтин талыыга кыра уустуктары көрсүбүппүт. Ол да буоллар, уопсай ситимниир тизмэҕэ, биэр санааҕа кэлэн, аҕыйах кэм иһигэр бэрт бырайыагы онгортон көмүскээтибит.

Форум олус үчүгэй, интэриэһинэй киэбинэн ытылынна. Тэрийээччилэр олох хас биирдии мүнүүтэтигэр тийэ барытын суоттанан былааннабыттарын сөхтүм. Кыттааччылар бары үөрэ-көтө сылдьаллар, аһаҕастар. Бары тэҥнэ бэриллибит соруудаҕы лоп курдук толоро сырыттыбыт. Манньык хабааннаах форум сыл айы ытылларыгар баҕарабын. Инникитин Чурапчытаагы институттан бастын, үрдүк көрдөрүүлээх устудьуоннары кытыннарар тобоостооһун бэлиэтээтим. Оҕолор саҕаны билэн-көрөн, саҕаны саҕаһаарга уопут атаһан кэлиэх эбиттэр.

Анна Яковлева, кыттааччы: ●●● Түөрт күн устата толору ис хоһоонноох II Николаев форума үрдүк таһымнаахтык

● Чурапчы дэлэгээссийэтэ.

ытылынна. Сахабыт сирин араас муннугуттан бииртэн-биир көхтөөх ыччат лидердэрэ мустан, араас бырайыактары көмүскээн, саҕаны арыян, бэйэлэрин күүстээх өрүттэрин көрдөрөн, бары да астынныбыт, билибитин кэнэттибит, бары өттүнэн барытынан сайынныбыт. Мин «Үбү-харчыны сөпкө туттарга үөрэни» хайысхаҕа кытынным. Онон биһиги түөкүннэртэн сэрэхтээх буолартан саҕалаан, үбү-харчыны сөптөөхтүк туттарга тийэ үөрэттилэр, Сербан бородууксууларын билиһиннэрдилэр. Ол курдук, күн айы араас баантан үлэһиттэр кэлэн үлэлэрин, аахсыйаларын сырдаттылар, оонньуу нөҕүө тутаах ставка, аахсыйа, уурунуу уо.д.а туһунан быһаардылар. Форум тэрийээччилэрэ хас биирдии чааһы, мүнүүтэни барытын былааннаан, үтүс үлэни көрсүбүттэрэ форум түмүгүттэн көһүннэ. Барытыттан астынным, элбэҕи биллим-көрдүм.

Бырайыактары көрүү түмүгүнэн икки хамаанда кыайылаабынан табыста. Кинилэр РАНХС Уһук Илинни институтугар үөрэниэхтэрэ. Бырайыактар ааттара: «Саха сирин норуоттарын култууратын уонна историятын билиигэ «Сырдат» ыччат төрүт дык-

таана» уонна «Оҕолору үлэнэн хааччыйар «Труд 14» былаһаакка». Маны таһынан биирдиһэн хайысхаларынан бастын кыттааччылар ааттаннылар. Олортон «Культурная грамотность» хайысхатын кыайылаабынан Чурапчытан Уйгулаан Туласынов буолла.

Форум устата уопут атастаһарга, тирээн турар боппуруостары, кыһалҕалары ырытыыга сизсэһилэр, дискуссиялар буоллулар. Бу тэрээһиннэргэ Ил Түмэн бэрэссэдээтэлин солбуйааччы Афанасий Владимиров, СӨ Бырайыгталыстыбатын бэрэссэдээтэлин солбуйааччы Ольга Балабкина, дьокутаат, бойобуой дьайыы кыттылааҕа Валерий Лютый уонна да атын политическай, уопастыбаннай дьийэтэллэр кытыннылар.

СӨ бастакы Бэрэсидьинэ Михаил Николаев Саха сирин историятыгар умнуллубат суолу хаалларбыта. Кини нэһилиэстибэтэ билигин кэм ыччатын саҕа хардыларга көүлүүр. Михаил Ефимович идеологияларыгар олоһурут өрөспүүбүлүкэ сайдытыгар, маны сэргэ патриотическай иитиигэ, гражданскай эппизтинэскэ туһуламмыт бырайыактар олоххо кирир турдуннар.

Сайдыыны, сырдыгы сахпыт Төлөй төлөһнөөх уола

Санаабын этэбин. Бүтүн Сойуустаагы Ситэриилээх Киин кэмитиэт чилиэнигэр тийиэ үүммүт Степан Захаров аатын Төлөй оскуолатыгар ингэриэбин.

Сэмэн ЖЕНДРИНСКЭЙ

Биһиги оройуонмут дьоно-сэргэтэ хаһан да умнубакка, мэлдьи сылаас, намыһа тылынан ахтар көлүөнэттэн көлүөнэҕэ кэрэ кэпсэн номоҕо онгостор дьонноруттан биридэстэринэн Бүтүн Сойуустаагы Ситэриилээх Киин кэмитиэт чилиэнигэр тийиэ үүммүт Степан Захаров буолар.

Степан Тихонович 1885 сыллаахха, оччотооҕу Төлөй нэһилиэгин түгүктэх алааһыгар тийиммэт-түгүммэт дьадангы кэргэнгэ төрөөбүтэ. Ыраахтаагы былааһын саҕана, итинник төрүттээх уустаах киһи хайдах дьылҕалана-ра биллэр: оскуола паартатыгар олоҕботоҕо, бэрт кыра сааһыттан баайдарга эт-тири баранар ыарахан үлэтигэр миккиллибитэ.

Кини бэрт номоҕон, көрсүө, аҕыйах сангалаах киһи этэ. Ол эрэри лоп-бааччы, мөккүһүннэрэ барбат ылыннарыйлаах, ис-киирбэх тыллаах-өстөөх этэ.

Дьоно-сэргэтэ, ити иһин буоллаҕа, бэркэ астыналлара. 1920 сыллаахха Төлөй үлэһит дьоно, баай-төрүт дьону былаастан туоратан, нэһилиэк салалтатын бэйэлэрин истэриттэн быыбар-

дьонугар тиздэн, кэмпиризинсыйэ уураахтарын олоххо киллэрингэ эрчимнээхтик ылсыбыта.

Биллэрин курдук, ити кэмнэ ыраахтаагы эпписирдэрэ уонна олохтоох саха баайдара Сэбиэскэй былааһы утары өрө турбуттара. Уруһу Степан Тихоновичи хаайыттара. Кыылыбыт бандыыттар сордообуттара-муннабыттара. Сэбиэскэй былааска өйдүүн-санаалыын, эттиин-хааннын бэринэн үлэлээбит ревкомовеһы саа уһугар туруораллара чуолкай этэ. Ону дьон-сэргэ тапталлаах уолун көмүскээн, айдааран тохтоппута, нэһилиэгэ мэк-тиэҕэ ылбыта.

Уруһу бандыыттарын үлүтүрүтүү кэнниттэн Сэбиэскэй былааска дьин бэриниилээгин көрдөрбүт Степан Тихонович үлэһиттэр дьокутааттарын нэһилиэккэ Сэбиэтин бэрэссэдээтэлинэн талыллыбыта. Ити кэмнэ бэйэтэ улахан үөрөҕэ суох эрэри, норуokka үөрөҕэ, сырдыгы тэниитигэ, кыаммат дьадангы олоһун тупсарыыга бары сатабылын, күүһүн-күдэҕин анаабыта. Ол курдук, дьэтин туран биэрэн, нэһилиэккэ аан бастаан 20 оҕо үөрэнэр оскуолатын астарбыта. Кэлин, 1930 сыллаахха, төүрт кылаастаах оскуола дьэтин тутуутун саҕалаппыта. Тутуу хамыһыһытын бэрэссэдээтэлинэн бэйэтэ үлэлээбитэ. Онно сорохтор баҕа өттүнэн үлэлээһиннэрэ, арыынан, этинэн, сүөһүнэн сиэртибэ биэриилэрэ тэриллибитэ. Онон 1931 сыл алтынньытыгар оскуола дьээтэ үлэҕэ кирибитэ. Ити дьэс кэнники көһөрүллэн, Чурапчы 1-кы нүөмэрдээх аҕыс кылаастаах оскуолатын начаалынай кылааһа буолбута.

Тыа хаһаайыстыбатын социалистическай ыллыкка киллэрини саҕаланытыгар олохтоох сэбиэт исполкомун бэрэссэдээтэлэ холбоһуктааһыны биир бастакынан көбүлээччи буолбута.

1929 сыллаахха Улуу Сыһыыга киннээн, 10 хаһаайыстыбалаах “Төрүт” колхуос тэриллибитэ. Ити барыта чэпчэкитик ситиһилиибэтэҕэ – сытыы кылаас охсуһуутун ортотугар барбыта.

1930 сыллаахха 40 хаһаайыстыбалаах “Мээндийэ” колхуос тэриллибитэ. Ити колхуос бэрэссэдээтэлинэн Степан Тихонович талыллыбыта.

Колхуостары тэрийсээччи үгүс түбүктээҕэ. Кини салалтатынан колхуостаахтар хаһаайыстыбаны холбоһон тэринэр барыстааһын көрдөрбүттэрэ. Ол курдук, ити сыл бастакы большевиктыы ыһыы 956 гектарга ытыллыбыта, нэһилиэк үрдүнэн 59000 сэнтиниэри оттообуттара. 489 сылгыны, 2427 ынах сүөһүнү иипиттэрэ. А. Максимов, Е. Толстоухова у.д.а. колхуостаахтар илии хотурунан күһнэ үстүү гектарга тийиэ сирин тэлкэлээбиттэрэ. Ол барытын түмүгэр 1931 сыллаахха “Олоххо кириити” диэн 30 хаһаайыстыбалаах өссө биир артыал тэриллибитэ.

Ити сыл Степан Тихонович Саха сирин дэлэгээссийэтин састаабыгар киирсэн, Ийэ дойдуга тэбэр сүрүбэр Москвага тийиэр, Бүтүн Сойуустаагы староста М.И. Калинин приемугар сылдьар дьолго тиксибитэ. Кини онно Саха сирин тутуу матырыйаалларын, түһүк тааһын, тоһоҕону быраахтары туһунан боппуруоһу туруорсубута.

Ол күһүн, хомойуох иһин, кини олоһун тийэх күһүнэринэн буолбуттара. Москваттан соругун ситиһэн төһөнөн иһэн, сэллик ырыыта баалаан, Дьокуускай куоракка өлбүтэ. Уһуоҕа Чурапчыга быраатты көмүллүбүттэр кылабыһаларыгар хараллыбыта.

Норуот биир үтүөкэннээх уолун кэриэһин үйэтигэр кэккэ дьаһаллар ылыллыбыттара. Ол курдук, Саха сирин Киин Ситэриилээх Кэмитиэтин Президиума, 1932 сыл тохсунньу 14 күнүгэр кини аатын бэйэтэ астарбыт, дьэтин-уотун туттарбыт оскуолатыгар – Төлөй начаалынай оскуолатыгар ингэрибитэ. Нэһилиэтин дьоно Төлөй Диригэр 1967 сыллаахха бүүһүн туруорбуттара.

Хомойуох иһин, билигин Төлөй оскуолатыгар ким даҕаны аата ингэрилибэккэ турар. Онон Саха КСК Президиумун үөһэ ахтыллыбыт дьаһалын чөлүгэр түһэрэн, Төлөй орто оскуолатыгар Степан Тихонович Захаров аатын ингэрэр сөп этэ. Оттон улуустаагы тыа хаһаайыстыбатын салалтата оройуонга тыа хаһаайыстыбатын социалистическай ыллыкка киллэрингэ үгүс сыратын биэрбит киһи бүүһүн хаттаан туруортаран, харыстыыр дьаһалы ылыаҕа диэн эрэнэбит.

Дьыллар уонна дьоннор. Арыылаахтар киэн туттуулара

Алексей СЛЕПЦОВ

Арыылаах нэһилиэгэр бастакы колхуостары тэрийсипит, эргизэн, ис дьыала отделыгар ситиһиилээхтик үлэлээбит Аҕа дойдутун көмүскээн сэрин толоонугар дьоруойдуу охтубут Ксенофонт Титович Белолобский төрөөбүтэ 110 сыла туолла.

Кини 1314 сыллаахха Арыылаах селиэнньэтигэр төрөөбүтэ. Комсомолга бастакылар кэккэлэригэр кирибитэ. Биэс кылаас үөрэхтээх, сайдыылаах эдэр киһи төрөөбүт түөлбэтэ култуурунай-социальнай өттүнэн сайдыытыгар актыыбынай кыттыыны ылбыта. Ксенофонт Титович бассабыык партия (ВКП (б) чилиэ-

нинэн буолбута. Нэһилиэгэр Сэбиэт сэкирэтэринэн үлэлээбитэ. Оройуон киинигэр райпотребсойус ыскалаатын сэбиэдиссэйинэн, соҕотуопка агентынан, Чурапчыгаагы ис дьыала отделын сэкирэтээр-суоччутунан үтүө суобастаахтык үлэлээбитэ.

Оройуон ыччатын биир тарбаха баттанар ыччата ГТО нормативтарын чаһылхайдик туттарбыта, Ворошиловскай ытааччы буолбута, Осоавиахим актыыбынай чилиэһэ этэ. Саха национальнай байыаннай оскуолатыгар киирэн, 1936 сыллаахха ситиһиилээхтик бүтэрибитэ.

1942 сыллаахха сэриигэ ынгырыллыбыта. Үчүгэй бэлэмнээх буолан фронтта тии-

йээтин кытары, сержант званиятын ингэрибиттэрэ. Икки сыл устата хааннаах сэриигэ сылдьан гвардия старшай сержана, отделение хамандыра буолбута. Илинни Пруссияга тийиэ сэриилэспитэ. Фронтвой хаһыакка “Өстөөх уотун ортотунан Шервинт өрүһү туорааһынга биир бастакынан окуолаҕа ыстанан киирэн гранатанан бырахсыыга геройдуу охтубута” диэн суруйбута. Бу хорсун быһыытын иһин, өлбүтүн кэнниттэн, “Аҕа дойдуга сэриитин иккис истиэпэннээх уордьянын” наҕараадаламмыта. Ити уордьян 25 сыл буолан баран кэргэнигэр Матрена Дмитриевнага, уолугар Бориска, кыһыгар Викторига туттарыллыбыта.

Ксенофонт Титович Белолобский көмүс уһуоҕа Илинни Пруссия Гренфельд дэриэбинэтигэр көмүллүбүтэ.

1929 сыллаахха биллиилээх партийнай-сэбиэскэй салайааччы Николай Дмитриевич Субуруускай ыйааһынан Бастакы Хайахсыт (Арыылаах) нэһилиэгэр Белолобский аатын ингэрибиттэрэ. 1942 сыллаахха нэһилиэк дьоно-сэргэтэ аҕыйаан, Кытаанаахха холбоммута. 1945 сыллаахха хаттаан Белолобский нэһилиэгэ буолбута. 1954 сыллаахтан Арыылаах нэһилиэгэ буолбута.

Ксенофонт Титович төрүт-тэспит нэһилиэгэ олоһу кытары тэнгэ хардыылыыр, үүнэр-сайдар.

Сэттэ дьибилгэт оѳуругун оонньуута

Айар аргыс. Римма Корякина-Хотууна «Кыым» хаһыат тэрийбит куонкуруһугар кыайылаабынан ааттаммыт үлэтин билсинг.

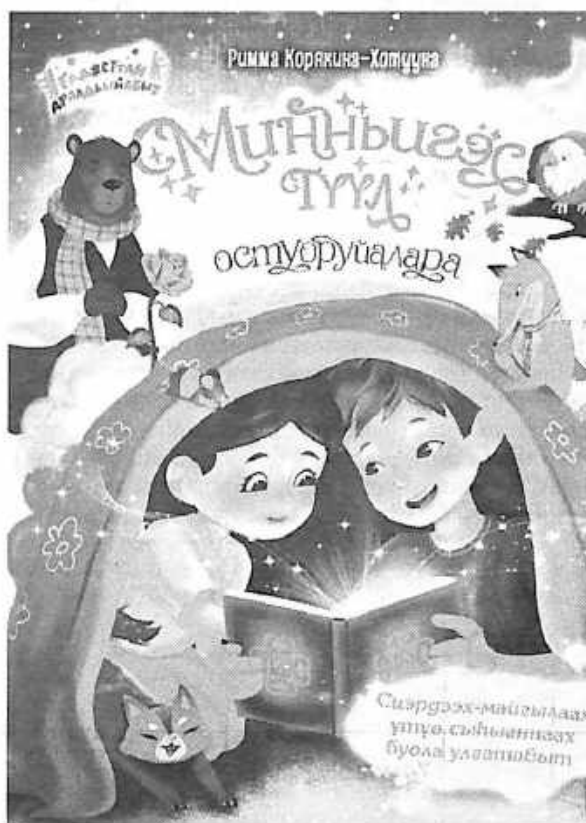
Римма КОРЯКИНА - ХОТУУНА

Хомурах хоммотох, тобурах тохтооботох
Кылбаа манган халлаан улуу уорҕатыгар,
Кир да сыстыбатах, сор диэн суолламматах
Сандал мааны орто дойду туюнатыгар
Икки аҥы салаалаах иэрэгэй от үүммүт,
Икки аҥы санаалаах ини-бии төрүөбүт.
Үүт-таас олбохтоох, үүс-аас бэйлээх
Үрүҥ Аар Тойон төлкөлөрүн түстээбит,
Ийэ куту иччилээн истэригэр ингэрбит,
Салгын куту сайан самсыы дьалбыйыт,
Буор куту холбуу буллараан бохсуруйбут,
Үтүөкэн сиргэ күөх окко кииннэрин түһэрбит.
Үөһэттэн кутуллубут үүннээх-тэһиннээх тылы
Ини-биилэр истибэтэхтэр, улаханга уурбатахтар,
Икки аҥы бастанан, икки аҥы сирэйдэммиттэр,
Үрүҥ-хара сүүрүктэнэн, угур-мангаар хайыспыттар,
Салгынынан сагаран, тыалынан тыынан
Тосту-туора мылламмыттар, издэс бизэрэ тэйсибиттэр.
Икки тараҕай бытпаспытыны,
Тулар бэйлээрэ илин-кэлин түһүспүттэр,
Иккиттэн бирибит буолуо диэн
Уолуктаһан турбуттар, утарсыылаах буолбуттар,
Иирсээн илбиһин итэн, айдаан төрдүн тардан
Атырдыах маһыны арахсыбыттар.
Тоҕус соноҕос атыыр буурал сылгы
Дьохсооттоһо туралларыны,
Аҕыс атыыр оҕус харсыһан эрэллэрини,
Адьярай аймагынан дугуйдаммыттар,
Хатат уота харахтарыттан сырдырҕаан

Умайыктана түспүт, салаабытынан барбыт.
Сэттэ кутуруктаах чаҕылҕан курбуулуу куйуһуйан
Кытарар уотунан таныйыт, уот чаҕаан аалламмыт,
Тоҕус кутуруктаах холорук ытыллан,
Устар уоһах күн уоругуттан арахсыбыт,
Итиш болҕуо таас дьаптал үлтүрүйэн ыстаммыт,
Сир түгээс дорегуйан ньириһийэн иһилибит...
Туох алдьархайа ааннаата диэн сураһааххыт,
Дьүүлэ биллибэт үлүгэр буолла дуо диэн ыйытыаххыт,
Иитэ-саҕата биллибэт издээн буолла дуо дэһиэххит,
Иирсээн төрдө туохханын диэн ыксааххыт,
Уһун санаабыт кылгыһа, киэн көҕүскүт кыарыаҕа,
Онтубут баара, баара-суоҕа киһи да күлүөх –
Ааһар былыт аргыстаах, куотар былыт кубулаҕатаах
Турбутунан тура балыырдаах,
Олорбутунан олоро мэлдьэстээх,
Кукаакы кулубалаах, киргил кинээстээх,
Суор суруксуттаах, хаххан судуулаах
Олохтоох быһбар "сэриитэ" саҕаламмыт.
Дьэ туран, нэһилиэк икки аҥы хайдыбыт,
Илин бас, арҕаа бас түөлбэлэр киирсибиттэр,
Ини-биилэрин хандытаакка туруорбуттар,
Иккиттэн бириин баһылыкка талбыттар,
Дьэ-дьээнэн этиспит, ыал-ыалыныын иирсибит,
Уйбааннаах Маарыйа арахсыбыт сурактара иһилибит.
Сүгэ-батас биллэммэтэр да, сутуруктаһы буолбут,
Саа-саадах тыһаабатар да, араллааннаах буолбут,
Өттүк уңуоҕа үлтүрүйбэтэр да, өһүргэнси буолбут,
Сүллэр этин ньириһибэтэр да, этиһиллээх буолбут.
Уос-уоска, тиш-тишкэ утарыта турбуттар,
Иннилэрин хайа да бас былдьаппатах үһү дииллэр.

Тыал үрэн сирилэппит, хобу-сиби сиппийбит,
Хой баһын хостообут, сүүс иһэх бөбүн тарыйыт,
Сизлээх-кутуруктаах сэттэ тыллаах
Албын-көлдүн сымыһа мөһүн
Сөмүһэ эмсэһэр миннитэн эрэннэрбит,
Сэттэ дьибилгэт оѳуругун оонньоппут.
Аан дайды саталын алкыйан
Харах харатын буомтуу баайыт,
Биз тарбах быһыһынан дьаарбайан
Куолутунан көр, куомуннаспыт,
Дьаалатынан дьэ, дьаабыламмыт,
Куолас ахсаанын манһаҕа хомуйбут.
Халҕаһа ону истибит, балыыҥка дьэ буолбут,
Атыыр айдааны хайа тарпыт!
Иирбэ-таарба араллаан тыына
Сүллүгэс далтан төлө көппүт!
Хомолто ыһаһын ыатаран
Кэлэйи кэнсигэ тунуйбут.
Хандытаат алҕаһа, баҕарбыт ымыһа
Алаастан алааска тэнийэ тарҕаммыт,
Аатырбыт аата, сураҕырыт суон суола
Кытары былдьаммыт, ааранан алдьаммыт,
Тымирбит аны күөрэйбэт, самныбыт салайбат,
Эриэн ыт элэгэр, күөрт ыт күлүүтүгэр бардаҕа ити...

Оонньуу уота улам умуллар,
Олох хаамытыгар умкуллар...
Сыана быһа сабыллар,
Быһбартан быһбарга дьэри сынньатар,
Арай куолакал бизтэнниир, бизтэнниир,
Илин-кэлин эйгэлэһир, эйгэлэһир...

**Суруйааччы
оѳолорго
анаан саҥа
таһаарбыт
кинигэтиг-
тэн осту-
руйалары
билсинг.**

тан кыаммат көтөрдөргө бэр-
сэбин, күүстэрэ эстибиттэргэ
көмөлөһөбүн. Оттон бу суох ку-
орсунум оннугар, саҥа куорсун
хаһан да үүммэтин билэбин,
оспот баастара ыалдьаллар. Ол
гынан баран хаһан эмэ миэхэ
саҥа куорсун үүнүө диэн эрэнэ-
бин.

Эдэр Тураах күлүү гыммыт:

-Суор кырдыаҕас, тугу-ту-
гу туйаҕын? Хотой тойом-
мут быһааран бизэр эрэ, хайа-
быт ордугуй? Бу Суор кырдыан
хаалан, туһата суох буолбут,
онон кинини Хоту дойдуга ыы-
тыахха, манна мэхэй эрэ буолар,
-диэн эдэр Тураах кыһырыт,
сис туттан баран хаамытала-
абыт.

Хотой иккиэннэрин өр да
өр саҕата суох истэн олорубут.
Уонна эппит:

-Иккиэнгитин болҕойон
ийттим. Уонна манньк түмүк-
кэ кэллим: мин бэйэм эмиэ
кырдыаҕас көтөрбүн, оно кыр-
дыаҕас Суору ытарга сөбүлэс-
пэппин. Тураах, эн кырды-
быты сиримэ. Туох барыта
мөлтүүр, кырдыар. Суор убай-
гын харыстаа, кини эйигин
элбэххэ үөрэтэ. Саамай улахан
алҕаһын - эн сыһа саҕарбы-
тын, бэйэн сыһаһын өйдүү
сатаа.

Тураах дьэ туох сыһаны,
алҕаһы саҕарбытын өйдөөбүт
уонна наһаа кыбыстыбыт. Бэ-
йэтин кынагыттан куорсуна-
ры тууран ылан, Суор кына-
гыгар эбэн бизэрбит. Кырдыаҕас
Суор кынатын куорсуна элбээн,
күүһүрэн кэлбит:

-Үтүө үтүөнэн эргиллэр!-ди-
эн кырдыаҕас Суор уонна кына-
тарын даллатан, халлаанга өрө
көтөн тахсыбыт.

Киһи санныар санаатыт-
тан дөбөгнүк кырдыан, оттон

сырдык, кэрэ санаатыттан эдэ-
ригэр түһэн эрчимирэн, күүһүгэр
күүс, кыаҕар кыах эбиллэн сөн.
(Иван Мигалкин)

Дьол диэн тугуй?

Былыр биир дьадангы уол
олорбута эбитэ үһү. Кини күн
ахсын хара сарсыардаттан,
киһэ күн кириэр дылы үлэ-
лиир, дьол диэн тугун билбэтэх.
Биир күн дьолун көрдүү ыраах
айанга туруммут. Хас да күнү
быһа хааман, олус сылайбыт,
утаппыт. Арай иннигэр көлүйэ
көстүбүт. Көлүйэ уутун иһэн
көрбүтэ, кисил курдук минньи-
гэс амтаннаах эбит. Ол ууну күн
аайы иһэн, тот сылдыбыт:

-Тугун дьиктитэй? Дьол диэн
бу эбит буоллаҕа дуу? Иһим
тот, бэлэми аһы сылдыбын,
онтон ордук үчүгэй туох баар
буолуой? - дии санаабыт. Сотору
кэминэн, кисил амтаннаах
көлүйэ уута бүтэн, эмиэ ачык-
таан кириэн барбыт.

-Дьол диэн бу буолбатах
эбит, - дьэбит уонна эмиэ дьолун
көрдүү барбыт. Баран испит,
баран испит, арай ыраактан күн
уотугар көмүс дыбарыас килбэ-
чийэн көстүбүт. Онно тийбитиг-
гэр, кырдыаҕас хоруол илэ бэйэ-
тинэн көрсүбүт уонна эппит:

-Үйэм тухары соҕотох оло-
рум. Оѳом суох буолан, баай-
бын кимикхэ да хаалларарым
суох. Өскөтүн эн бу күнтэн ыла
төрөппүт уолум курдук буолар
буоллаххына баайбын бары-
тын эйиэхэ хаалларарым, - диэн
көрдөспүт.

Уол наһаа соһуйбут, үөрбүт.
"Дьол диэн кырдык бу эбит", -
дии санаабыт. Кини баҕарбы-
та барыта баар: минньигэс ас
арааһа, күндү түүлээхтэн таҕас

мааныта. Аһы-аһы тугу да
гыммакка, утуган эрэ тахсы-
быт. Сотору манньк олохтон уол
сылайан кириэн барбыт, ты-
на-быара хаайтарбыт уонна хо-
руолга махтанан баран, эмиэ
дьол көрдүү айаныгар турум-
мут.

Баран испит, баран испит,
арай улахан да улахан тиит
үүнэн турарын көрбүт. Ол тиит
көндөйүн иһиттэн ким эрэ ыл-
лыра иһилибит. Көндөй иһин
өнгөйөн көрбүтэ, кымырдаҕас
саҕа кып-кыракый дьон сыл-
дьар, бары сүүрэллэр-көтөл-
лөр. Уол соһуйбут уонна биир
кып-кыра киһиттэн ыйыппыт:

-Бу кыра дьон тугу гына сыл-
дьарый?

-Бары дьоллорун буланнар,
үөрэ сылдыбаллар.

-Ол хантан булулар? Бачча
кырааҕас көндөй иһигэр дьол
баар дуу? - диэн уол ыйыппыт.

-Дьол диэн ханна баҕа-
рар баар. Дьолу дьон бэйэтэ
онгостор. Дьээтэ суох киһи үлэ-
лээн-дьиэлэннэ, аһа суох киһи
хортуоппуй олордон, бурдук
ыһа аһыр астанна. Ол барыта
- дьол ээ! - диэн кып-кыракый
киһи улахан үөрүүтүн кэпсэ-
эбит.

Онуоха уол: "Бу кып-кыра
дьон үлэлээн дьоллооммут. Дьол
диэн баайга-дуолга буолбатах
эбит. Үлэбин кыайдакпына -
дьоллонобун", - дьэбит уонна
бэйэтин дойдутугар тийэн,
үлэлээн, үйэтин тухары дьолло-
нон, байан-тайан олорбута үһү.

Үлэлэтэххэ, күн-дьыл бил-
либэккэ ааһар, эйэлээхтик оло-
доххо - олох барахсан кэрэтиэн
иһэр, онтон ыалдьыбат - сүппэт
буоллахха - бүт да, ас да баар
буолар.

(Иван Мигалкин)

Суор уонна Тураах

Арай биирдэ эдэр Тураах
уонна кырдыаҕас Суор мөк-
күспүттэр. Хайалара ордугун
үс күнү быһа быһаарсыбыт-
тар уонна хайалара да иннин
бизэрбэтэх. Ол айдааны истэн-
нэр, көтөрдөр бары мустубут-
тар. Кыһын ойуурга кыстаабыт
көтөрдөр Суор диэки буолбут-
тар. Соѳурууттан саҥа көтөн
кэлбиттэр эдэр Тураах диэки
буолбуттар. Түмүгэр тийэн, Хо-
тойтон ыйыта барбыттар уонна
эдэр Тураах эппит:

-Тойон Хотой! Биһиги үс күнү
быһа мөккүстүбүт уонна хайа-
быт ордугун сатаан быһаарба-
тыбыт. Бука диэн быһааран бизэр
эрэ, хайабыт сөпкө этэрин. Мин

быдан кырасыбайбын, дьүһүм-
мүнэн Суортан быдан ордукпун.
Кынатым да күүстээх, үөһэнэн
көтөбүн, сыгыһы харахтаахпын,
ыраагы көрөбүн. Оттон Суор
кынатын көр, куорсуна туул-
лан түспүттэр, көтөр кыаҕа суох
буолбут! Уонна миигин кытта
тэннэхээр гынар. Суор кыр-
дыан, түүтэ-өнгө буорайбыт,
оттон мин манна саас эрдэ кө-
төн кэллэхпинэ, оѳолор үөрэл-
лэр аҕай! - диэн Тураах түөһүн
мөтөппүт.

Онуоха кырдыаҕас Суор
эппит:

-Кырдык, мин кырый-
дым. Күүһүм-уоҕум мөлтөөтө,
үөһэнэн сатаан көппөппүн,
түргэнник сылайабын. Ол
гынан баран, төһө да кырый-
дарбын, кынатым куорсурут-

Человек и закон

У жителя Чурапчинского района конфисковано механическое транспортное средство за повторное управление транспортным средством в состоянии опьянения

Прокуратурой Чурапчинского района поддержано государственное обвинение по уголовному делу в отношении жителя с. Чурапча. Он признан виновным в совершении преступления, предусмотренного ч. 1 ст. 264.1 УК РФ (повторное управление транспортным средством в состоянии опьянения).

В суде установлено, что подсудимый, будучи подвергнутым к административному наказанию за управление транспортным средством в состоянии опьянения, в августе 2024 года вновь сел за руль своего механического транспортного средства марки «Regulmoto SK 200-9» в нетрезвом состоянии, ставя под угрозу жизнь и

здоровье участников дорожного движения. Его противоправные действия пресечены сотрудниками государственной автоинспекции.

Суд с учетом мнения государственного обвинителя приговорил мужчину к наказанию в виде обязательных работ сроком на 320 часов с лишением права заниматься деятельностью, связанной с управлением транспортными средствами, сроком на 2 года.

У осужденного в доход государства конфискован мотоцикл марки «Regulmoto SK 200-9».

Приговор суда не вступил в законную силу и может быть обжалован сторонами.

Прокуратура Чурапчинского улуса.

Биһиэхэ суруйаллар

Туһа дьоно буола улааттахтара

Кырдыаҕастар, ийэлэр, эбэлэр күннэрин чэрчитинэн алтынньы 25 күнүгэр (бэйэм түөлбэбэр ол күнү көрсө баран, суох этим) Семен Новгородов аатынан Чурапчы орто оскуолатын 8 «В» кылааһын уолаттара мууспун аҕалбыттар.

Бу күн миэхэ икки төгүл үөрүү буолла. Бу оҕолор былырынгы үөрэх дьылыгар мууспун эмиэ аҕалбыттар. Онон быйыл арыый улааттахтара, күүһүрдэхтэрэ. Миэхэ, соботох олоһор I группалаах инбэлиит киһиэхэ бу улахан көмө, туһа. Манньык кырларыттан кырдыаҕаһы, кыамматы өйдүүр, көмөлөһөр оҕолор кэлин аһыныгас дууһалаах, өйдөөх, үчүгэй үлэһит дьон буола улааталларыгар саарбахтаабаппын. Маны тэрийбит кылаас салайааччытыгар Дмитрий Соловьевка, мууспун тиэйэр социальнай харалта суоппарыгар Дмитрий Евграфовка, 8 «В» кылаас уолаттарыгар ийэли, эбэли дириг махталбын тиздэбин уонна кыта-

8 «В» кылаас үөрэнээччилэрэ.

анах доруобуйаны, үлэ-үөрэххэ үрдүк ситиһиилэри баҕарабын!

Тыыл, үлэ бэтэрээнэ
М.И. Феофанова.

Афиша

РЕПЕРТУАР
с 7 ноября по 13 ноября

Белый снег 11:00 ч. Мистическая комедия	Двадцать вечно 14:00 ч. Мистическая драма	Триумф 17:00 ч. Спорт, драма	Астра 19:00 ч. Боевик/триллер

Скидки и льготы на посещение киносеансов кинотеатра «Айыллаан»

Вторник - Многодетным семьям (Льготы предоставляются на членов только одной семьи) 50% от стоимости билета.

Среда - Пенсионеры, инвалиды I, II группы 50% от стоимости билета.

На все дни кроме четверга

Ветераны ВОВ, дети инвалиды 100% от стоимости билета.

Пятница - Ветераны боевых действий, дети сироты (круглые сироты) 50% от стоимости билета.

Без ограничения - дети до 5 (пяти) лет включительно 100% от стоимости билета.

В день рождения - Именинникам (при предъявлении документа) 3 дня до и 3 дня после 100% от стоимости.

Болбой!

Дьэ кыыла уонна киһи сыстыһан ыалдьыахтарын сөп

Сыстыганнаах ыарыһан уонна паразиттарынан дьэ кыыла уонна киһи тэҥнэ сыстан ыалдьар ыарыһа – зооантропоноз дэнэр. Биллэринэн, манньык 100-тэн тахса ыарыһа баар. Ону көбүтээччи вирус уонна бактерия эрэ буолбат, грибоктар, паразиттар уонна көннөрү сыстыганнаах ыарыһалар буолуохтарын эмиэ сөп.

Бары ыарыһаны көбүтээччи инфекциялар ыалдьыт кыылтан, киһиттэн эбэтэр кинилэр таһаарар убаҕастарыттан, хойууларыттан тарбаныахтарын сөп.

Кыылтан киһиэхэ тарбанар ыарыһа араас төрүөттэринэн тэнийиэн сөп:

1. Ытыры, киһи тириитин хайа

тардыы нөҥүө, силинэн, сыраанынан, кыылы көрүү-хараһы, эти, тириини, түүнү астааһын кэмигэр;

2. Ситэ буспатах, астамматах таһаарыстыбатын уонна көтөр бородууксуйатын туттарыга;

3. Хааны оборон аһыыр үөннэр, кыыллар ыарыһаны тарбатыларыттан (онгоойу, клещ, нэтээги).

Дьэ кыылын манньык ыарыһалартан сэрэтэргэ биир сүрүн хайысханан буолар – ветеринария управлениетыгар кэммиттэн-кэмигэр сылдьан иитэр кыылларын көрдөрүү, эмтэтии.

Киһи уонна кыыл инфекциятан сыстан ыалдьыта олус элбэх, ол эрэри ону сэрэтэргэ дьэ кыылыгар быһыны бэрдэрэн, кэмигэр ыары тарбанарын тохтоуохха сөп.

Сынъаланна

									В.Штыров төрөөбүт бөһүөлэгэ
Сүгэһэр суумка, куул (кэпс.)		Котик сахалыта						... 24 (көтөр аалга сы- һаннаах)	
		Тириппит киһи тым- ныны иһэн сыы- старыта						Софрон Данилов "Барымаг" ... кубалар	
Хаарты					Харыс- тыр таҕас				
Дүлүг- ты	Хотуур- даах							"... саха" ювелирной фирма	
				Алгыс ... көтөр	Сир аргыһа				
... тыллаах таба эппэтин		Мингэтийэ илик ат						Ону-маны уурарга атахтаах сытыары мас	
							... мааргы сага		
Саас, сайын сииргэ анаан сылгы иһэ хаһаас		... күн сыламы- нан							... суолун тутуһуу
БАМ киинэ	От			Кумаар эмэ					
	... таһаарар буолбут			Үлэ күнүн, үөрэ- нээччи түмүк сыана- тын суруйар лиис				... сылдьан сыарба быатын быһар	
	Ол кэмгэ								
							хоһуйуу		

«Сканворд: тэрийээччи ИП Данилова М.А. «ТААЙ сахалыы сканворд 9» ылылынна. Хаһыат 41 нүмэригэр тахсыбыт сканворд эппиэттэрэ. Туруору: эбэ, ичээн, бэттиэмэ, киргил, издэс, ирэ, Рим, элитизм, эһэ, сийик, элиэ, нээлби, күөрэччи, Ийээ, иэрэн, эркээйи, Түг, Сытыары: бэрээндэ, Тэтим, үтэ, Эллэй, сиидэ, сирэ, сэмсэ, лиирик, чиккэйэ, киитэрэй, рэп, эчи, симэһин, силэ, ээбиллэ, өнг.

Кэриэстэбил

Тапталлаах кэргэним, аҕабыт, эһэбит, хос эһэбит, убайбыт, Хоту көһөрүллүү кыттылааҕа, үлэ, тыыл бэтэрээнэ, РСФСР Оттукка бырамыысыланнаһын туйгуна, Чурапчы нэһилиэгин олохтооҕо **Оконешников Николай Егорович** олохтон туораабыта бу дьыл, сэтінньи 10 күнүгэр 40 хонуга туолар.

Николай Егорович 1937 сыллаахха Чурапчы оройуонун Мугудай нэһилиэгэр күн сиригэр көрбүтэ. Бизс саастааҕар Чурапчы оройуонун колхозтарын күөс өттүнэн хоту көһөрүүгэ ытан, дьонун кытта онно сылдьыспыта. Оонньоммотохо оҕо сааһа тонгуу-хатыы, аччыктааһын аргыстаах ааспыта. Аҕата бэбизскэ тутан сэриигэ барбыт буолан, ол тыйыс тымныы дойдуга ийэтинэн иккиэн сылдьыбытара. Балта ийэтин дьонугар Мэнгэ хаалан хоту көһөрүллүүгэ сылдьыспатаҕа. Аҕата сэрии хонуугар охтубута. Кыл тыыннара эрэ ордон дойдуларыгар төннөн кэлбиттэрэ, ийэтэ үс оҕолоох оҕдообо хаалбыт (хоту көһөрүллүүгэ кэргэнэ өлбүт) киһизэ кэргэн тахсан Сыланҥа көһөн кэлбиттэрэ.

Уонугар баран эрэр оҕо оскуолаҕа киирэн үөрэммитэ, ол кэнниттэн Сэбизскэй армия кэкиэтигэр сулууспалаан кэлээт,

Сүрэхпитигэр өрүү тыыннаах буолуоҕа

Дьокуускай куоракка суолпар кууруһугар үөрэнэ киирбитэ,

Үөрэҕин бүтэрэн, "Субуруускай" сохуос Сылан отделеһиетигар таһаҕас таһар массыынаҕа суолпардыы киирбитэ, итинтэн саҕаламмыта – кини суолпар буолар сындылһаннаах, сыралаах үлэтэ. Сыйылылар айан суола урукку кэмнэргэ туох да онгоһуута суох буолан, алдьаныы-кээһини да үгүс буолара, ону түргэнник туората охсон, түүннэри-күннэри, биир да өрөбүлэ суох, үлэ үгэнигэр сылдьара. Ити сылдьан эдэр сааһын тапталын көрсөн ыал буолан, Чурапчыга 1967 сыллаахха олоҕо, үлэли киирбиттэрэ. Итиннэ киирэн "Лесопункт" диэн тэрилтэҕэ суолпарынан ылыллыбыта. Оройуон туох баар тэрилтэлэрин, уопсай, чааһынай дьизэлэрин сылааһынан хааччыыһыга үтүө суобастаахтык үлэлээн, олох, үлэ оргуйар үөһүгэр сылдьыбыта. Саҕа ыал бастакы сылларыгар ыалларга дьукаахтаһан бэрт иллээхтик олоҕурутара. Кэлин тэрилтэтэ уопсайга кыбартыыра биэрэн онно көспүттэрэ. Маһынан оттуллар буолан, хаста да кырынан, мастарын бэйэлэрэ

тиэйэн аҕалаллара.

Бииргэ алтыһан үлэлээбит доһотторо-атастара Николай Егоровичи үлэҕэ дьаныардаах, эппизитинэстээх, үлэтигэр бэриниилээх киһи быһыытынан сыаналыылларын, эрэллээх доһор, суолпар буоларын истинник ахта саныылларын истэн үөрэбит, астынабыт. Оннук да этэ – оҕолоро утуяа сыттаһарына, киһэ хойут кэлэр, сарсыарда эрдэ туран барар түгэһнэрэ үгүс буолара. Биирдэ эмэ иллэҥ-сийдэҕинэ, дьизитигэр оҕолорун көрсөрө, ас астаһара, килиэп да буһарара, быһыгар бултуурун-алтыырын сөбүлүүрө.

Тэрилтэтигэр хас да төгүл собуруу дойдуттан массыына сүүрдэн аҕалар соруудаҕы ылынан, тыһыынчанан көстөөх сирдэртэн соруудаҕын тук курдук толороро. Онно, биллэн турар, сатабыллаах кэпсэтии, ыпсарылаах тыл-өс эрэйиллэрэ. Бастакы сырытыгар Хабаровскайдаағы байыаннай чаастан "КраП" массыынаһы, иккис сырытыгар эмиэ ол байыаннай чаастан үс "Урал" массыынаһы састаран аҕалан истэҕинэ, утары бииргэ үлэлиир табаарыһа

Николай Романов утары баран аҕалсыбыта. Үсүһүн Ульяновскайдаағы массыына собуотуттан баран "Урал" массыынаһы аҕалбыта. Ол массыынаһыгар бэйэтэ бизнсийэҕэ тахсар диэри үтүө суобастаахтык үлэлээбитэ. Үлэлээбитин тухары Социалистическай куоталаһы хас да төгүллээх кыйыылааҕа, хас да сыл пятаһыта кыйыылааҕа үрдүк аатын сүкпүтэ.

Күндү киһибит үйэтин тухары массыына уруулун эрийэн, бытархан тымныыны, өнгүрүк куйааһы аахсыбакка, үрүлүйэ үлэлээбит кэмнэрин Үрдүк салалтаттан аһаҕаһа наҕараадалара туоһулууллар. Ол курдук, "РСФСР Оттукка Бырамыысыланнаһын туйгуна" үрдүк ааты сүкпүтэ. Туһааннаах Министирисибэлэр, биедэмистибэлэр, партия райкомун Райсэбиэт, улус дьаһалтатын, нэһилиэк, тэрилтэтин үрдүк наҕараадаларын туппута.

Күндү киһибит ыарахан ыарыыга ыллардар, оҕолорун, сиэннэрин, хос сиэннэрин үөрүүлэрин-көтүүлэрин тэҥнэ үлэстэ, онтон санаата бөҕөх-сүйэн, оҕолорун олохторугар

сүбэ-ама буола сылдьыбыта. Хаһыаты, кинигэни ааҕан, улуһун, өрөспүүбүлүкэ сонуннарын билэ-көрө сылпытта.

Күндү киһибит кэргэнинээн Февронья Ивановнаһын 55 сыл устата сарын-сарыннарыттан өйөһөн, өйдөһөн ыал буолан олоҕурутара. Оҕолорун, сиэннэрин, хос сиэн тапталларын, аймах, табаарыс истинг сыйыһаннарын билэн, дьоллоох олоҕу олон барда.

Тапталлаах кэргэним, аҕабыт, эһэбит, хос эһэбит, убайбыт биһиги сүрэхпитигэр өйбүтүгэр-санаабытыгар өрүү тыыннаах буолуоҕа, үтүө тылынан ахтылла, олоххо холобур буола туруоҕа.

Кэргэнэ, уолаттара, кыһа, кийииттэрэ, күтүөтэ, сиэннэрэ, хос сиэннэрэ, балтылара.

КУТУРҔАН

Чурапчытааҕы ИДьО бэтэрээнэ

ГОГОЛЕВ Егор Федорович

олохтон туораабытынан, кэргэнигэр, оҕолоругар, чугас аймахтарыгар дириг кутурҕаммытын тиэрдэбит.

ИДьО бэтэрээннэрэ, пенсионердара.

СӨ културатын туйгуна, библиотечнай үлэ бэтэрээнэ, 1990-1996 сылларга улуустааҕы библиотизэ ситимин дириэктэринэн үлэлээбит

КАРТУЗОВА Дарья Алексеевна

ыарахан ыарыһтан олохтон туораабытынан, бииргэ төрөөбүттэригэр, аймахтарыгар дириг кутурҕаммытын тиэрдэбит.

Улуустааҕы библиотизэ ситимин кэлэктиибэ.

Тапталлаах эдьийбит, Саха Өрөспүүбүлүкэтин култураҕа туйгуна, методист-библиотизэ

КАРТУЗОВА Дарья Алексеевна

ыарахан ыарыһтан олохтон туораабытын бииргэ үөрэммит, алтыспыт доһотторугар, аймахтарыгар диригник курутуйан туран иһитиннэрэбит.

Бииргэ төрөөбүттэрэ, кинилэр дьиз кэргэттэрэ.

Бүлүү куоратыттан төрүттээх Чурапчы нэһилиэгин олохтооҕо – тапталлаах аҕабыт, эһэбит

ТИХОНОВ Декабрист Семенович

бу дьыл, сэтінньи 3 күнүгэр уһун ыарахан ыарыһтан олохтон туораабытын билэр дьонугар, аймахтарыгар диригник курутуйан туран иһитиннэрэбит.

Кэргэнэ, оҕолоро, сиэннэрэ.

Тапталлаах кэргэнэ

ТИХОНОВ Декабрист Семенович

уһун ыарахан ыарыһтан олохтон туораабытынан, Чурапчы улуһун доруобуйа харыстабылыгар өр сылларга акушерканан үлэлээбит бэтэрээн кэлиэгэбитигэр Руслана Прокопьевна Тихоноваҕа, оҕолоругар, сиэннэригэр, чугас дьонугар, табаарыстарыгар дириг кутурҕаммытын тиэрдэбит.

Чурапчытааҕы киин балыыһа кэлэктиибэ, профсойууһа, поликлиника кэлэктиибэ.

Күн-дьыл туруга

Сэтінньи — Байанай ыйа

Сэтінньигэ түүмэх түһэн барар.

Түүмэх диэн – син биир кыраһа курдук. Уу паара тонгон, хаар буолар уонна сиргэ түһэр. Түүмэх, үксүгэр, былыта суох буолар.

Эһиилги сыл хайдах буолуон түүмэбинэн билэллэр. Түүмэх элбэх буоллаҕына — өҥ дьылы, түүмэх аҕыйах буоллаҕына, курааны күүтэллэр. Үй бүтүүтэ сэргэ төбөтө сэтэрччи тонгор тымныыта түһэр. Күн сиэлиинэн күрэнэн иһэр.

Сэтінньигэ кыһын хайдах буолуон, саас хойутуурун эбэтэр эрдэлиирин быһаараллар. Сэтінньигэ тиби элбээтэҕинэ, үс буолар, оччоҕо саас тоҕус тиби түһэр. Бу түбэлтэҕэ өҥ дьылы күүтэллэр. Сэтінньи ыйын ыам ыйа батыһар.

Өрүс уута тура илигинэ, кыстык хаар түстэҕинэ – куһаҕан дьыл кэлэр бэлиэтэ. Ойбону саҕа аллардахха, уута толору тахсар, ардыгар модьоботун таһыгар охсор буоллаҕына, уулаах саас, итиэнэ өҥ сайын кэлэрэ күүтүллэр. Уу нэһиилэ тахсар, өрө тэппэт буоллаҕына, сааһыгар үрэххэ уу кэлбэт, уута суох саас буолар.

Сэтінньи 8 күнэ – бу күнтэн

(Миитэрэйэп күнэ), сахалыы халандаарынан, идэһэни өлөрүү саҕаланар. Миитэрэйэп күнүгэр халлаанҥа чүмэчи курдук былыттар табыстаһарына – кыһына тымныы, оттон үдүк-бадык уонна сырдыктыгы будулһан былыттар табыстаһарына, тымныы кыһыны күүтүллэр.

Сэтінньи 15 күнэ – ый уонна үргэл алтыһаллар. Ырааһынан ааһыстаһарына, сылаас соҕус буолар. Чуһаһынан ааһыстаһарына, тымныы буолар дииллэр.

Сэтінньи 15 күнэ – мунха бүтэр (Саха ыалын халандаарыгар — Мэхээлэйэп күнэ).

Сэтінньи 22 күнэ — былыттаннаҕына, ахсынны 4 күнүгэр диэри ичигэс күннэр туруохтара.

Сэтінньи 26 күнэ – ый бүтүүтэ сэргэ төбөтө сэтэрччи тонгор тымныыта түһэр. Бу өссө аам-даам тымныы түһүүтэ буолбатах.

Сэтінньи 27 күнэ — саҕа үүнэр ый туруору табыстаһына – тымныы ый үүммүтүн бэлиэтэ.

Сэтінньи 28 күнэ — сулустар бачыгыры хойутук чабылыгнас-тахтарына – халлаан тымныыытыгар.

Сэтінньи 29 күнэ — кыһынын собурууттан, арбааттан салгын-

наннаҕына – тымныыар. Хотуттан, илинтэн салгыннаннаҕына – тыал-хаар түһэр.

Сэтінньи ыйбыт хайдах эрэ сымнаҕас буолууһу. Бу ыйы анааран көрүү кэнниттэн -40С кыраадыстаах тымныылар бу ый бүтүүтүгэр Өймөкөөн, Үөһээ Дьаангы улуустарын диэки түһүүһүлэр, атын улуустар -30С кыраадыс иһинэн-таһынан буолууһулар, онон сэтінньи-ахсынны ыйдарбыт сымнаҕас буолаллар диэн тойоннуубут.

ИЛИН ЭНЭЭР УЛУУСТАРГА

Сэтінньи ый илин энээр үгүс улуустарыгар, былырыынҥы дьылы кытары тэҥнээтэххэ, бастакы, иккис дэкээдэлэргэ -30С түһэр тымныылар өтөрүнэн суох курдуктар. Үһүс дэкээдэҕэ -35С кыраадыс буолуоҕа. Сөнүү, урукку сыллары кытта холоотхо, кэмчи соҕус, биир күн улахан-нык хаардыа уоннааҕы күннэргэ хаар түһэрэ күүтүллүбэт.

Бу ый I-кы дэкээдэтэ, урукку сылларга тэҥнээтэххэ, ичигэс. Күнүһүн -19С кыраадыс, түүнүн -26С. II-с дэкээдэҕэ күнүһүн -23С кыраадыс, түүнүн -29С.

III дэкээдэҕэ күнүһүн -32С кыраадыс сылаас, түүнүн -36С.

ТУСКУЛ.

"САҢА ОЛОХ" хаһыат

Кылаабынай эргэстэргэ
ГОРЮХОВА
Людмила
Владимировна

Түрүөччүлөр: СӨ Бырабытыалыстыбата, Саха Өрөспүүбүлүкэтин "Сахабэчэт" Судаарыстыбаннай автономнай тэрилтэҕэ.
Таһаараччы: СӨ "Сахабэчэт" ГАН
Таһаараччы аадырыһа: 677000, Дьокуускай к., Ордоникитэ уул. 31, 124 кб. тел./факс: (411-2) 34-39-17 e-mail: sakhabechet@mail.ru. Российскай Федерация Роскомнадзор СӨ салааталыгар 2020 с. бэс ыйын 3 күнүгэр регистрациламмыт нүмөрү — ПИ № ГУ14-00559.

Эрдээксийэ аадырыһа: 678670, Чурапчы сэл., П.П.Инилина, 26 а. Төлөпүөннөрбүт: эрдээктэр — 41-332, отделлар — 41-265. E-mail: sanaoloh@mail.ru, сайт: sanaoloh.ru, telegram: @sanaoloh

Ааптар суругар этилэр санаа редакция позициятыгар мэлдьи сөп түбэһэр буолбатах. Суруука ыйыһылар чаччылар кырдыктаахтарыгар эппизитинэһи ааптар тус бэйэтэ сүгэр.

Индекс: ПИ964. Бэчээккэ сакаас № 43 (11971). Кээмэйэ 2 б.л. Ахсаана 1050. Хаһыат сыаната 24 солк. Хаһыат нэдиэлэҕэ биридэ: бээтинсэҕэ тахсар.

Хаһыат 07.11.2024 с. бэчээккэ бэриллэнэ, 08.11.2024 с. табыста. Дьокуускай к., Вилюйскай переулук, 20 №-дээх дьизитигэр, "Ю.А. Гагарин аатынан Дьокуускайдаағы өрөспүүбүлүкэтэҕи типография" АУо бэчээттэннэ.

@SANAOLOH